

SLOVENIJA

Uredništvo: Ljubljana, Tyrševa cesta št. 17

Naročnina četrtletno 15 Din

za pol leta 30 Din

za vse leto 60 Din

Posamezne številke 1.50 Din

V z a m e j s t v o celoletna naročnina 90 Din

Ljubljana, 16. julija 1937.

Upravištvo: Ljubljana, Tyrševa cesta 17

Poštočkovni račun:

Ljubljana št. 16.176

Rokopisov ne vračamo

Oglasi po tarifu

Tiska Zadruga tiskarna (M. Blejec) v Ljubljani

Dr. J. R—i:

Skrbite za sredino Ljubljane

I.

Kdor opazuje zunanost Ljubljane z odprtimi očmi in ima vsaj malo estetskega čuta, mora priznati, da je resnica tole:

1. Ljubljano so po potresu, ki je bil leta 1895, dopolnjevali in preurejali **popolnoma neorgansko**. Regulacijski načrt, ki so ga napravili po potresu, je bil **brez globokejših osnov in posebno brez estetskih ciljev** ter je bil prirejen za **majhne razmere**. Sredine mesta se sploh ni dosti dotikal, razen, da so bile predvidene razširitve nekaterih ulic, predvsem tistih, v katerih je potres podrli kaj več hiš, ter da so bile zarisane nove ceste po zemljiščih, ki so bila še nezazidana. Velikih novih javnih stavb, posebno pa ne preureditve in odstranitve starih, brezpomembnih starih delov ni imel v mislih. Prav nič ni mislil na organsko izpopolnitev starega dela mesta, tudi tam ne, kjer so nastale zaradi tega, ko so podrli po potresu poškodovane hiše, cele odprtine v hišnih vrstah, na primer v Gosposki ulici, kjer so podrli »Knežji dvorec« itd. Del okoli sedanje sodnijske palače je nastal zaradi nujne potrebe, ker so bile tam še velike nezazidane parcele, in so novo sodnijsko **poslopje morali nekje postaviti**; prav to velja za prostor ob Tyrševi cesti, kjer je stalo prej vojaško skladišče, ki ga je tudi omajal potres, ali pa za prostor v Gradišču, kjer stoji sedaj dramsko gledališče. Staro gimnazijo so morali podreti, še danes je pa tam velik prostor za monumentalno javno stavbo, ki ga regulacijski načrt ni upošteval. Regulacijski načrt sploh **ni skušal popraviti napak**, ki so jih začeli delati že pred potresom, ko so postavili na primer »Narodni muzej«, Opero in »Narodni dom« zunaj mesta, namesto da bi iskali prostore zanje v mestni sredini in bi dopolnili sredino mesta z novimi monumentalnimi palačami, kamor bi po vsej logiki edino spadale. Že odlej se je začela razvijati v Ljubljani periferija in je izgubilo slovensko glavno mesto logično stavbarsko osnovo. Genius loci je zbežal ter se je skril in pričelo se je brezmiselnost tjavendankarstvo, kakor je pač kanilo. Vsako organsko mestno stavbarstvo pa mora stremeti za tem, da osredini velike monumentalne javne stavbe, ker s tem zadobi mesto **represntativno zunanost**. Sodobno urbanistično stremenje, ki je zrastle iz milijonskih mest, ima seveda drugačne smeri, ki gredo le za praktičnimi cilji, ne pa za lepimi poudarki in zato imajo sedanja evropska velika mesta resnične estetske vrednote le v tistih delih, ki so nastali v prejšnjih stoletjih ali pa vsaj petdesetletjih. Navsezadnje je pa resnica, da je najlaže mogoče le rednje velika in manjša mesta v resnici estetsko izoblikovati in jim dati organsko estetsko in harmonično zunanost. Glavno mesto Slovenije slednje po zaslugah zadnjih 50 let **nima več** in so zato hvalospevi, ki jih moramo dostikrat brati po naših časopisih in brošurah, naravnost smešni.

2. Ljubljana je pa imela v **preteklih časih poudarjeno estetsko obliko**, ki je nastala v prvi polovici 18. stoletja. Skladno z gradom in Ljubljano so nastale takrat sicer ne velikanske, pa za tedanje Ljubljano primeroma mogočne baročne stavbe, ki so dokazovale znatno stavbarsko in umetnostno raven. Pred vsem so bile to cerkve, pa tudi nekatere prosvetne stavbe. Ljubljana je bila v tistih časih najbolj razvito trgovinsko mesto med morjem in Dunajem, bolj kot Trst pa tudi bolj kot Gradec. Bila je pa tudi v ozkih stikih z visoko evropsko umetnostjo, saj je za ljubljansko stolnico napravil načrte slavni rimski stavbar in slikar Andrea Pozzo, za nunsko cerkev in za cerkev sv. Petra znameniti Fusconi iz Milana, križarska cerkev je pa beneško stavbarsko delo i. t. d. Tudi domačin, stavbar Maček, ki je sezidal rotovž, je dosegel znatno višino. Ljubljana je pred 50 leti imela še lepo ubrano podobo sicer manjšega, ampak odličnega baročnega mesta, ki je dokazovala dosti visok umetnostni okus in lepo estet-

ske izročilo. Bila je studenec, iz katerega je dobivalo vse slovensko ozemlje umetnostno navdajenje tudi v stavbarstvu. To plemenito izročilo so ubili po potresu in posebno še v času po svetovni vojni.

II.

Naravno in zgodovinsko središče slovenskega glavnega mesta je del med Mestnim in Marijinim trgom in glavni poudarek je dandanašnji prav Marijin trg pred frančiškansko cerkvijo. Pritegnitev prometa pred pošto in proti Tivoliju je umetna stvar in bi, če bi bili v Ljubljani gospodarili uvidni ljudje, morali skrbeti v zadnjih desetletjih, da bi bil razdeljen na vse okraje. S tem, da so potegnili cestno železnico izpred glavne pošte po Šelenburgovi ulici na Vič, se je promet nagnetel pred glavno pošto in po ozki Šelenburgovi ulici. Če bi bili speljali cestno železnico z Marijinega trga po Wolfovi ulici mimo vseučilišča ter po Vegovi ulici in za rimskim zidom na Vič, bi bil ostal Marijin trg središče prometa in bi bila cestna železnica pritegnila ne le prebivalce s sv. Petra ceste, še bolj pa prebivalce iz krakovskega in trnovskega predmestja. Pred glavno pošto bi ne nastalo za pešce naravnost nevarno križišče. Na Marijin trg vodi glavna prometna žila z železniške postaje in pride nanj vsak tujec najprej, ko pride v Ljubljano. Marijin trg bi bili morali iz vseh teh razlogov preurediti in regulirati že po potresu ali pa vsaj pred desetletji, kajti Marijin trg je nekaj »signum« ljubljanskega mesta. To pa nikomur doslej ni padlo v glavo. Šele letos, ko je začela podirati staro Lasnikovo poslopje sedanja lastnica trdnika I. C. Mayer in bo postavila novo trgovsko palačo, smo na tem, da dobi Marijin trg vsaj na južnozahodni strani ob Ljubljani drugo zunanost. Tri hiše, ki mole na zahodni strani v sredo trga, bodo ostale. Potrebno pa je, da jih ob prvi priliki odstranijo. S tem bi bil šele Marijin trg reguliran in bi pridobila Ljubljana tisto, kar bi že zdavnaj morala.

III.

Gre za zdaj predvsem za **predčelje nove Mayerjeve palače**. Ne gre v tem primeru za stavbo, kot jih je po svetovni vojni nastalo v Ljubljani precejšnje število, ampak **naravnost za eno najvažnejših stavbarsko-estetskih vprašanj glavnega mesta Slovenije**. Nova palača na Marijinem trgu mora biti po zunanosti skladna s predčeljem frančiškanske cerkve, ki dominira in mora še naprej dominirati na tem središčnem trgu vsega mesta,

Koledar dveletke po uradnih obvestilih

(Dalje)

18. 7. 1935: V uvodniku »Za nepotvorjeno demokracijo« opozarja »Slovenec« na tisti del vladne deklaracije, ki omenja namero prilagoditve političnih zakonov željam in prizadevam ljudstva, in na govor dr. Laze Markovića kot enega najožjih prijateljev vlade, ki si ureditve države ne morejo misliti drugače, kakor da se vrnejo narodu vse demokratične svoboščine, ki so mu bile odvzete. Istotam poudarja člankar, da predpisuje ustava posredno tajne volitve, ker določa svobodne volitve, svoboda brez tajnosti glasovanja pa je iluzorična. — Finančni odbor »narodne skupščine« izglasuje od vlade zahtevano pooblastila za spremembo političnih zakonov. Vladni krogi naglašajo pri tej priložnosti, da zahtevek po pooblastilih ni naperjen proti parlamentarizmu, pač pa bi bila navadna pot izglasovanja teh zakonov prepočasna z ozirom na politične potrebe v državi. — Odbor za končno odobritev pooblastil bo štel v »narodni skupščini« 21 udov, v senatu pa 11 udov.

saj je tudi estetsko veljavna in ena izmed najstarejših ljubljanskih stavbarskih ustvaritev. Skladati se pa mora tudi s palačo »Občne zavarovalnice« za Prešernovim spomenikom in kolikor toliko tudi s palačo »Meščanske imovine« in »Filipovim dvorcem« na desnem bregu Ljubljane. Zaradi predčelja nove Mayerjeve palače in prav tako zaradi njene višine je stavbna oblast imela že precej opravka. Nazadnje so se zedinili zaradi višine in tudi načrt za predčelje je, če se ne motimo, v načelu sprejet. Ker je sedaj zadnji čas, se nam je zdelo potrebno, da izpregovorimo javno o ti stvari vsaj nekaj besed, dokler niso tudi še posameznosti predčelja odobrene. Na Marijin trg spada in bi bila skladna s frančiškansko cerkvijo in drugimi stavbami, ki bodo ostale, edino le fasada v klasičnem slogu, ali vsaj s klasičnimi sestavnimi! Predčelje nove Mayerjeve palače mora biti tudi **zadosti plastično in izrazito**. Sedanji načelni načrt za to predčelje ima sicer v sredi res nekaj lisen in naj bi bil izvršen deloma iz umetnega kamna (kar je prav), vendar se nam zdi, da je v izrazu **veliko prešibek**. Posebno vogle sta brez poudarka! Na vsak način bi bilo potrebno, da pridejo na to fasado **zadosti plastični stebri, vsaj polkrožni, ki bi stali nad arkadami**, ki so nameravane v pritličju. Stavbarsko bi bilo **treba poudariti na vsak način tudi vogle**. Kakšna primerna atika na vrhu predčelja, čeprav ne visoka, ker bo stavba že tako razmeroma visoka, bi spravila stvar gotovo bolj do veljave, posebno zaradi fasade frančiškanske cerkve in kupole na »Občni zavarovalnici«! Tudi fasado ob Ljubljani bi bilo treba primerno razčleniti. Ker tu ne gre za tako velike stroške, bi se dala stvar gotovo sporazumno urediti. Gre za »signum« Ljubljane!

Druga stvar, ki je tudi v zvezi s sredino Ljubljane, je **prizidek »Filharmonije« ob Ljubljani**, ki vsakomur, kdor stoji na Marijinem trgu, pade v oči. Ta prizidek, s katerim je bilo pokvarjeno poslopje »Filharmonije«, je nekaj tako zgrešenega, kot že davno ne kakšno stavbarsko delo pri nas. Ker je sedaj druga stopnja ugodila pritožbi sosedov zoper ta prizidek, ki kvari celo nabrežje, se bo stvar znova obravnavala. **Gotovo je, da prizidek tak, kakršen je, ne sme ostati**. Najbolje bi bilo, če bi ga sploh podrli. Če pa to ne bi šlo, je pa treba zunanost prizidka tako bistveno izpremeniti, da bo v skladu s **sprednjo fasado »Filharmonije«** in da ne bo videti kot kakšen zaboj, postavljen na žveplenke, kakor je videti sedaj. Da se ta izprememba napravi, naj poskrbi stavbna oblast vsaj sedaj, ko prej ni.

Po sredini mesta sodi vsak tudi ostalo mesto. Vsaj sredini slovenskega glavnega mesta je treba dati **represntativno zunanost**!

21. 7. 1935: Vse te dni zaseda »narodna skupščina« in razpravlja o dvanajstih preračuna. Debata je živahna: minister Cvetković posebno naglašuje zasluge dr. Korošca, ki je bil poklican na čelo državne uprave leta 1928, ko je bilo treba reševati delikatno stanje, in ki je tudi leta 1929 z vstopom v takratno vladno Petra Živkovića dokazal vdanost jugoslovenskemu narodu ter državi in narodni enotnosti. — Minister pravosodja, znani sokolski prvak v Sisku dr. Auer, odpotuje jutraj ob treh v Rim zaradi podpisa konkordata s Sv. stolico. — Listi poročajo obširno in podrobno o proslavah dr. Mačkovega rojstnega in godovnega dne.

V velikem govoru pojasnjuje dr. Stojadinović pred poslanci razloge za pooblastila s tem, da mora biti volilna borba v bodoče v rokah velikih, v smislu zakona ustanovljenih državljskih političnih skupin, da je do izdaje teh zakonov potrebno vladi premije v državi, obstoječi zakoni se pa morajo dotlej spoštovati. Ob izdelovanju

Modno blago!!!

Nogavice, rokavice, vsakovrstno
damsko in moško perilo, žepni
robci, brisače, ogledala, ščetke,
turistovske potrebščine dobite
n a j c e n e j e

pri Petelinu, Ljubljana

ob vodi, blizu Prešernovega spomenika

novih zakonov bodo povprašani številni politiki in pravniki. Ustanavljanje novih političnih skupin ne bo povratek na prejšnje razmere. Vlada upa, da se bo opozicija ozirala na meje dovoljene svobode.

24. 7. 1935: Jevtičev jugoslovanski klub narodnih poslancev se začelo konstituirati. Koliko udov šteje, ni znano. — V senatu se pomenjuje klub senatorjev JNS, v finančnem odboru senata pa ima dr. Kramer enega izmed svojih velikih govorov.

27. 7. 1935: Senat odobri preračunske dvanajstine, ki bodo 1. 8. 1935 stopile v veljavo.

28. 7. 1935: Sestanejo se Stanojevič, dr. Korošec in dr. Spaho, ki se zedinijo za načrt ustanovitve nove skupne stranke. Objava o tem sestanku poudarja, da so se na sestanku zedinile tri skupine. — Politiki JNS se gibljejo. — Dr. Maček misli, da je treba dati hrvaškemu vprašanju prednost pred vprašanjem preosnovanja političnih strank.

3. 8. 1935: Zanimajo se vesti o zameravanem znižanju uradnih plač. Minister Letica označuje te vesti za izmišljene.

4. 8. 1935: Dr. Maček, povprašan od bolgarskega časnikarja Duškova za mišljenje glede snuje se nove stranke, izjavi, da so take stranke zelo podobne skupinam, ki so dovedle do uvedbe diktature, češ da je razlika nasproti takratnim razmeram samo ta, da je bil Davidović leta 1928 proti hrvaški opoziciji, sedaj pa je ob njej. Obkoljevanje Hrvatov se tudi sedaj ne bo posrečilo. GL. »Politiko« od 5. 8. 1935.

6. 8. 1935: Minister Preka naglašja v govoru na sestanku v Mostarju, da ni dovolj samo poudarjati zakonitost, temveč jo je treba tudi resnično izvajati. Povod za to izjavo se pojasni šele 23. avgusta 1935.

8. 8. 1935: V Sloveniji si skočita v las dr. Marušič in Pucelj. Dr. Kramer uživa ob tem prizoru. — »Slovenec« beleži primere zlorabljanja svobosčin v mračne namene.

11. 8. 1935: »Jutro« objavlja risbo na »Slovenčevu« mišljenje, da se radikalna zveza ne snuje kakor druge stranke od zgoraj, temveč od spodaj navzgor. — Vladni krogi naznanjajo namero predložiti načrt zakona o širokih samoupravah pri prvi priložnosti. S tem zakonom bo hrvaško vprašanje rešeno do polovice.

13. 8. 1935: »Jutro« poroča, da je radikalna zveza dovršena in izdelana, program in pravila potrjena in da so jih predložili Stanojeviču v potrditev.

14. 8. 1935: Uradna objava poroča, da so podpisali predlog prijave nove stranke »Jugoslovanske radikalne zveze« na prvih mestih Aca Stanojevič, dr. Stojadinović, dr. Korošec in dr. Spaho, za njimi pa vsi odličnejši pripadniki bivše srbske radikalne stranke, bivše slovenske ljudske stranke in bivše jugoslovanske muslimanske organizacije.

19. 8. 1935: Pri notranjem ministru dr. Korošcu se zglašijo dr. Radonjić, univerzitetni profesor iz Beograda, dr. Mahmud Behmen, advokat iz Sarajeva, ter Radomir Špasović, pek in predsednik pekov kraljevine Jugoslavije iz Beograda, in mu izročijo predlog za ustanovitev jugoslovanske radikalne zveze s prošnjo, da izvoli priporočiti v ministrskemu svetu ugodno rešitev. Notranji minister zagotovi svojo naklonjenost s pridržkom, da ustreza prošnja zakonu.

21. 8. 1935: »Slovenec« daje duška navdušenju ob prijavi nove stranke, v katero imajo vstop le vsi pošteti ljudje. Uradnikom bo najstrožje prepovedano mešati se v organizacijo stranke. S prijavo so bile presekane vse spletke ter krive in zlonamerne vesti. Podano je poročilo, da si konsolidacija naših notranjih političnih razmer krepko utira pot v bodočnost. Opozicija ne bo smela vršiti organiziranja svojih strank prav dotlej, dokler jih ne bo prijavila oblastem v smislu obstoječih zakonitih predpisov, kajti vlada ni prišla zaradi tega, da bi ustvarila še večjo anarhijo, temveč ravno nasprotno. JRZ dovaja svoje delo v sklad z obstoječimi zakoni, da bi kar najhitreje pričela z delom med ljudstvom. Ker kraljevska vlada še ni izdala takega političnega zakona, je to tudi dokaz, da se vse organizacije nove stranke vrše izven vlade. — Na Pohorju pri dr. Lipoldu

izdelujejo politiki JNS »besedo jugoslovanskih nacionalistov«, zaradi katere se jih bo prijelo ime »pohorci«.

23. 8. 1935: »Slovenec« objavlja izjavo dr. Stojadinovića, ki se veseli, da se Slovenci spej oklepajo svojega ljubljene in preizkušenega voditelja dr. Antona Korošca, ki mu je zaupano vodstvo politike JRZ v Sloveniji. Gospodje okoli dr. Marušiča in Pucelja so se res poskusili pridružiti JRZ, ali tudi to je prepuščeno izključno samo dr. Korošcu, ki je vodja vseh Slovencev. — Uradno se razglasa, da so odstopili ministri dr. Auer, Stefanović in Preka, medtem ko je dr. Vrbanić kratko izjavil: »V stranko vstopil nisem, odstopil pa tudi nisem.« Dr. Vrbanić je minister trgovine. — V krogih JRZ odločno pobijajo ugovore z različnih strani, po katerih se stranka ustanavlja od zgoraj navzdol.

25. 8. 1935: V polemiki z »Glasom naroda« izjavlja »Slovenec«, da je kakršnokoli sodelovanje z gg. dr. Marušičem in Puceljem v stranki, ki hoče v naše državno življenje uvesti popolno enakopravnost, zakonitost in državljanski mir, ki sloni na absolutnem nepristranskem postopanju najvišje državne oblasti in njenih organov nasproti vsakemu državljanu in vsaki politični stranki, absolutno nezdržljivo z delom obeh gospodov v

Opozorili smo že, kakšen pomen gre v naši politiki ustavnemu načrtu deveterice: naša notranja politika se je hočeš nočeš zganila iz mrtila. Kajti naj je že kdo načrt priznaval — teh ni bilo mnogo — ali ga odklanjal — teh je bilo pa dovolj — povedati je vendarle moral, kaj mu je všeč na njem, ali zakaj ga odklanja. S tem pa je zlasti odklanjajoča večina hočeš nočeš naravnost ali posredno povedala še nekaj, namreč kakšno stališče zavzema ona glede na ustavno preosnovo, oziroma če zavzema sploh kako stališče.

In ker je že tako, da bi preužitkarji sedanjega stanja najraje ostali pri starem, so posredno ali neposredno morali povedati tudi to.

Najbolj se je razgibala ob tem razravnavanju Združena opozicija. Sprevidela je, da je treba nekaj storiti, če naj se politično življenje sploh kam premakne. Poročali smo že o odločitvi glavnega odbora demokratov okoli Davidovića za zvezno državo, o posvetovanju zemljoradnikov, ki so se izrekli za sedaj zoper vsako majorizacijo Slovencev in Hrvatov, torej stvarno sprejeli prav tako načelo federacije, o omahovanju staroradikalov, ki jih zanaša tok dogodkov, da se bodo tudi morali odločiti.

Že lansko leto smo tudi opozarjali, da je ključ do sporazuma v rokah združene opozicije, brž ko bo ta sposobna, da se res kedaj združi glede na osnovno vprašanje naše države, namreč vprašanje popolne avtonomije Hrvatov in Slovencev. Težave so bile od vsega začetka največje na strani srbskih staroradikalov. Tem je misel hegemonizma in z njim zvezanih tvornih ugodnosti postala že tako samoobsebnost stvar, da se ne morejo več prav zamisliti v to, kako je ta misel za Slovence in Hrvate krivična. Ta miselna okrepenost radikalnih voditeljev je tudi vzrok, da je naš politični razvoj v zadnjih dveh letih nekako zastal. Toda gotovo je: za demokrati in zemljoradniki se bodo morali tudi radikali odločiti. Kajti sicer bi zgubila njihova opozicionalnost zadnji smisel.

Najbolj pozorno pa sta seveda prisluhnili ob tem razravnavanju obe jugoslovanski stranki: JRZ in JNS. Seveda — nagonsko čutita, da bi jih sporazum v vrstah Združene opozicije utegnil zadeti v živo. Unitarizem je eni ko drugi miselna, a še bolj tvarna skupna osnova, v nasprotju z združeno opozicijo, ki more postati dejavna edinole na proticentralistični podstavi. Zato je tudi obe stranki močno zaskrbel poskus Združene opozicije, da si ustvari enotno državno pravno zamisel. In obe sta se hitro znašli na isti črti: v odklanjanju načrta o zvezni ureditvi države. Mikavno je še to pri čeli stvari, kako vneto zatrjujeta obe stranki, da nima sklep glavnega demokratskega odbora o zvezni državi nobenega odmeva med ljudstvom, pri čemer razumeta obe pod tem ljudstvom samo srbsko; kajti da bi hrvaško ljudstvo ne bilo še za vse daljnosežnejšo državno pravno preureditev, o tem ne zine besede ne ena ne druga.

To dokazuje precej nazorno, da je zanju mnenje srbstva važno in odločilno, kar je pri jugoslovanskih političnih združbah sicer popolnoma naravno.

Bolj poučno kakor vse drugo utegne biti nekaj navedkov iz »Samouprave«, vodilnega glasila JRZ. Navajamo samo iz treh letošnjih števil od prejšnjega tedna: 149, 150 in 151.

V številki 149 govori o nekem sestavku v »Odejku«, glasilu samostojnih demokratov, ki utemeljuje sklep glavnega odbora o neizogibnosti sporazuma, mogočega samo na federativni podstavi, in pravi med drugim:

...ta sestavek Davidovičevega gasila kaže neko vznemirjenost in negotovost, kakor tudi strah pred

režimih, ki so kruto kršili vsa ta načela v našem javnem življenju, o čemer ni treba izgubljati nobene besede več.

26. 8. 1935: Seja ministrskega sveta. Minister notranjih zadev predloži ministrskemu svetu poročilo o prošnji Ace Stanojevića, dr. Stojadinovića, dr. Korošca, dr. Spahie in tovarišev za dovolitev ustanovitve politične stranke pod imenom jugoslovanske radikalne zveze. Ker so izpolnjeni vsi pogoji, ki jih predpisuje zakon o društvih, shodih in posvetih, predlaga notranji minister, da ministrski svet prošnji ugodí. Ministrski svet se pridruži mišljenju notranjega ministra. — V rekonstruirani, drugi vladi dveletke je med novimi ministri dr. Miškulin, ki izjavlja, da zaradi vstopa v vlado ni moral pristopiti k JRZ, ker se to tudi ni zahtevalo od njega in ker vlada ni vlada JRZ, temveč delovna vlada. Izmed prvih zakonov, ki se bodo predložili in o katerih razpravlja ministrski svet, vstevši tudi politične zakone, sta zakon o korupciji in trgovinski zakon. Gotovo je, da nimajo prav tisti, ki očitajo, da vlada zavlačuje rešitev teh vprašanj, ker deluje vlada nasprotno z vso vneto za kar najhitrejšo izpolnitev obljube, ki jo je dala z deklaracijo pred narodnim predstavništvom.

(Dalje prihodnjič.)

Unitarizem ali sporazum

odgovornostjo in popolno nerazumevanje osnovnih političnih vprašanj.

Zakaj in odkod ta vznemirjenost in negotovost, tega »Samouprava« ne pove. Sicer se pa zdi vsaj nam Slovincem in Hrvatom, da je prav izmed srbskih politikov Davidović pokazal doslej še največ razumevanja za naša osnovna politična vprašanja, ker je že nazadnje spoznal, da z unitarizmom ne gre.

»Samouprava« nadalje vprašuje, kdo je glavni odbor pooblastil za take sklepe in zlasti, kako je prišel Davidović do prepričanja, da bi bila unitaristična država zgrešila svoj namen. Očitno »Samouprava« ne gre v glavo, da je neka stvar zgrešena, pa še prav hudo zgrešena, če jo odklanjata dva državna naroda od treh, in to še prav razločno ter od prvega začetka. Nam pa pomeni to dovolj.

Prav posebna pa je logika tehle besed, ki jih beremo v 150. številki »Samouprave«:

...lažni demokrati žele priti do oblasti na demokraciji način s tem, da neprenichoma deklamirajo o demokraciji, a se pripravljajo, da uničijo demokracijske ustanove in demokracijski red sploh.

Toda logika demokracije je seveda druga, in sicer taka, da v njej in z njo sploh ni mogoče uničevati nje same in zatajevati njenih načel. Če bi bilo to mogoče, bi sploh demokracije ne bilo, ampak v najboljšem primeru kaka njena potvora, kakor na primer tista jugoslovanska Jevtičeva z njenimi slavnimi petomajskimi volitvami.

Zato pa seveda »Samouprava« tudi pravstveno opozicijo v nič devlje in zagotavlja:

Ljudstvo sovraži zato opozicijo, ker naše ljudstvo ne mara cinizma. Ono globoko dvomi nad demokracijo zavestjo opozicije, ker vidi, da ta opozicija ne misli in ne dela niti malo demokracično!

Človek bi pri teh besedah rad nekaj več zvedel o tem, kako je treba

demokracično delati, da delo ne bi bilo tako cinično.

Tak obračun bo tem lažji, ker beremo v isti številki ugotovitev, da g. Ljuba Davidović sploh nima stranke. Pa ne sme nihče misliti, da se ta ugotovitev nanaša na dejstvo, da so z zakoni Živkovičeve diktature dejansko prepovedane vse nejugoslovanske stranke, in da se sme o teh govoriti samo kot o bivših. Kajti samo stavek prej beremo:

Dr. Maček, ki ima veliko politično stranko...

Sploh je ta časniški boj mikaven. Srditi napadi na srbsko opozicijo, ki boja sploh nič ne pomeni, zaradi neke precej splošne izjave v prilog hrvaškemu stališču, a molk ob hrvaških izjavah in zahtevah, ki so v vsakem pogledu jasne in določne.

Očitno čutijo nevarnost, ki je v zblizanju. In ker vedo, da Hrvatje ne mislijo popuščati, bi hoteli preplašiti srbsko opozicijo, da se jim približa. Pa spet ugotavlja »Samouprava« (tudi v 150. številki):

Združena opozicija se je razblinila kakor milna pena, ker vleče vsak v svojo stran.

Le čemu potem toliko pisanja o taki brezpomembni stvari, ki je kakor milna pena?

Navzlic tej brezpomembnosti Združene opozicije sploh in demokratske posebej se vrača »Samouprava« takoj v naslednji številki k sklepu demokratskega glavnega odbora:

Sklep od 15. junija je jasno pokazal vsem skupinam Združene opozicije in vsej javnosti, da računa g. Ljuba Davidović samo s seboj in svojimi ozko pojmovanimi koristmi.

Namreč zato računa Davidović samo s seboj, ker je računal s hrvaškimi in slovenskimi zahtevami in jih skušal zadovoljiti!

Sicer bi pa sedaj pričakovali, da bo že kedaj zavzela »Samouprava« določeno stališče do hrvaških zahtev. Te so ji vendar znane. In če bi ji ne bile, prav zadnjo nedeljo jih je povedal »Hrvatski dnevnik« — kolikič že! — spet nad vse razločno:

...Hrvatje ne žele niti razgovarjati se, a kaj šele dogovarjati se na centralistični ali unitaristični osnovi.

»Samouprava« ve, da se je misel popolne avtonomije pri Hrvatih v teh devetnajstih letih zdru-

žitve leto za letom samo poglabljala, a zdeti se ji tudi utegne, da ga ni sredstva, ki bi moglo zlomiti to njihovo voljo. Kar jih je bilo, so že vse rabili in izrabili prejšnji jugoslovenski nacionalni režimi in jih hkratu korenito spravili na slab glas. Namesto nerodovitnega peresnega boja z Združeno opozicijo naj torej »Samouprava« raje pove, kako stališče zavzema nasproti slovenski in hrvaški zahtevi po popolni samoupravi, zlasti finančni. Pa naj ne prihaja morebiti na splošno, po jugoslovenskem centralističnem zgledu, s kakšno samoupravo »širokostjo«, ampak popolnoma določno: da ali ne.

Kajti na izbiranje je samo dvoje: ali unitarizem ali sporazum. Kdor se odloči za prvega, izločuje samodejno drugega. A odločiti se je treba, politična ura kaže že na pozno.

D. L.: Iz poljske zgodovine

Slovenci poznamo nekaj del iz poljskega slovstva, poznamo morda nekaj slovstva, a poljska zgodovina nam je precej neznana. Ako pa smo slučajno ulovili kaj iz poljske zgodovine, je navadno tako izpačeno, da se čudimo, kako je mogoče, da morejo Slovenci to verjeti, kar se jim nudi kot poljska zgodovina. Vzrok je pač v tem, ker smo vse povzeli iz virov, ki so jih napisali ljudje — nenaklonjeni poljskemu narodu. Zato je umestno, da podamo nekaj poglavij iz poljske zgodovine, zlasti od tistega časa, ko se je Poljska iz dedne kraljevine spremenila v volilno kraljestvo, ali bolje v plemiško republiko s kraljem na čelu.

Volilno kraljestvo in vse, kar je bilo v zvezi s tem, zlasti zloglasni »liberum veto« (o tem pozneje) so vzroki propada nekdanjega močnega slovanske velesile, ki so si jo sosedne države Pruska, Avstrija in Rusija »razdelile« med seboj in jo zbrisale proti koncu 18. stoletja kot samostojno državo z evropskega zemljevida.

Potem se je začela mučniška pot poljskega naroda, ki so ga skušali popolnoma poteptati. Pruska je razlatala poljska posestva, najhuje pa je ravnala nekulturna caristična Rusija in pogubila na tisoče in tisoče mladih domoljubov, jih zapirala, obešala, streljala in jih pošiljala v zloglasne sibirskie katorge. Edino v Avstriji — v Galiciji — se je Poljakom posrečilo doseči avtonomijo, tu so se svobodno kulturno izživljali — saj je še danes starodavni Kraków duhovno središče poljskega naroda — in čakali odrešenja v stalnih stikih z drugimi domoljubi v emigraciji in v zasedenih pokrajinah. Najhuje so občutili Poljaki na Ruskem, ker so jim »bratje« delili pravico na ta način, da so jim vsiljevali svoj jezik, še celo vero, poljski jezik pa je bil preganjan iz javnih šol. Le skrivaj so se ga učili, se navduševali za slavno preteklost in živeli v upanju na boljše čase.

V teh sestavkih bomo skušali odgovoriti na

Opazovalec

Poljaki in Rusi

V današnji številki smo začeli priobčevati vrsto sestavkov o Poljaki.

Skoraj poldrug sto let so bili Poljaki združeni z Rusijo. Spočetka je bila zveza bolj rahla, in Poljaki so ohranili vsaj še del svojih narodnih pravic. Toda pravoslavni carizem ni maral, da bi cvetela v njegovih mejah druga, naprednejša, zahodnoevropska kultura. Jemal je Poljakom eno pravico za drugo — vse v imenu samodržavnega carizma in svete pravoslavne Rusije. Rusi so v imenu državne enotnosti in slovanstva Poljake zatirali, zatirali zlasti poljski jezik, zapostavljali poljsko gospodarstvo. Četudi so bili v Poljski dani vsi pogoji za razvoj industrije in obrti, se ta ni mogla razvijati, kakor bi se bila lahko, in še kolikor se je razvila, se je mogla le tako, ker je bilo rusko uradništvo do najvišjih stopenj korumpirano in podkupljivo. Bog ve, koliko petrograjskih palač in vil je bilo sezidanih z denarjem, ki ga je izven vseh zakonitih in polzakonitih davkov morala plačevati poljska obrt in industrija ruski birokratični korupciji.

Ni čuda, da je tak koruptni centralistični upravni sestav moral popolnoma razdvojiti oba velika slovanska naroda. Zato je tudi težko bilo kje na svetu večje sovraštvo, kakor med Poljaki in Rusi pred vojno. Proč od Rusov za vsako ceno, to je bilo geslo Poljakov. In kakor je s slovanskega stališča obžalovanja vredno, s splošno človeškega je popolnoma umljivo in naravno, da so bili Poljaki navsezadnje pripravljani, zvezati se magari z Nemci zoper Ruse. Zmeraj je pač nasilje dvakrat zoprno in ogabno, če se vrši pod bratovsko krinko.

Ko je izbruhnila velika vojna, so Rusi čutili, da so Poljaki njihovi nasprotniki. Obljubili so jim mnogokaj, toda obljube v stiski še nikoli niso vzbujale vere. Poljaki so bili že odločeni: ločiti se od Rusije. Neizprosni poljski domoljub in »separatist« Pilsudski je prevzel vodstvo. Šel je v tem

marsikatero vprašanje, kakor n. pr. zakaj so Poljaki v stari Avstriji vodili čisto svojo politiko, ki mnogokrat ni bila v korist drugim Slovanom. Najbolj pa nas bodo zanimali osvobodilni boji, ki so se dvakrat grozno ponesrečili. Toda čim hujši je bil pritisk, tembolj je rasla odporna sila, dokler niso Poljaki dosegli odrešenja.

I.

Najvažnejše poglavje poljske zgodovine se začne leta 1386, ko se je litovski veliki knez Jagiello poročil z mlado kraljico Jadvigo in združil Litvo s Poljsko. Vladislav Jagiello (1386—1434) je potolkel nemške križarje v znameniti bitki pri Grünwaldu (1410). Njegov starejši sin Vladislav je padel v bitki pri Varni (1444), a drugi sin Kazimir Jagiello (1447—1492) je iztrgal križarjem Pomorje in Gdansk. Jagiellovska dinastija je množila poljsko posest. Posebno slavna je bila vladavina kralja iz jagiellovske rodbine Zigmunta Avgusta (1548—1572). Po njegovi smrti je Poljska postala dedno kraljestvo ali bolje rečeno republika plemičev (šlahte), ki so si že v začetku 16. stoletja prilastili velike pravice in zmanjšali kraljevo moč. Prvi kralj, ki si ga je plemstvo izvolilo, je bil francoski princ Henri Valois, ki pa je kmalu skrivoma zapustil Poljsko. Potem so izvolili kneza sedmograškega, energičnega Štefana Batoryja, ustanovitelja vseučilišča v Vilnu.

Nato sledijo drugi kralji iz raznih tujih rodbin, kar je značilno za volitve. Zato so tudi n. pr. razumljive simpatije zelo majhnega dela Poljakov za Madžare; to so simpatije izročila. Volili so tudi Švede, Saksonce itd.

Med domačimi kralji je znan Jan III. Sobieski (1674—1696), osvoboditelj Dunaja (1683), ki je sklenil neugodno zvezo z Moskvo.

Notranje razmere postanejo v začetku 18. stoletja čedalje bolj neznosne, tla za vmešavanje tujih držav vedno bolj ugodna — začetek propada je že tu.

(Dalje prihodnjik)

boju z osrednjima nemškima silama zoper slovanske brate — najbolj žalosten plod zatiralne politike Slovana nad Slovanom.

Mislimo, da ga ni človeka, tudi Slovana ne, ki bi zaradi tega vrgel kamen na Poljake. Preveč jasna je krivda.

In še to mislimo, da bi kazalo, da se iz tega živlega primera kaj nauče vsi tisti, ki se jih tiče. Morebiti bo segla kapljica spoznanja celo v možgane tistega pohodovskega političnega ženija, ki je nedavno prerokoval nam slovenoborcem, da pride v kratkem neko »obširnejše slovansko občestvo«, to pa gotovo tako, da se bodo Poljaki u-e-dinili z Rusi v severoslovane! To »obširnejše slovansko občestvo« se bo seveda storilo po zgledu »Narodne Odbrane«, ki bo najbrž predlagala »tiho in postopno likvidacijo« poljščine.

Naj nam bralci oprostite, če jim ponavljamo to nacionalno stupidnost. Toda toliko je je med jugoslovenci, da je samo koristno za slovensko stvar, če zmeraj znova kažemo nanjo. Zato, da bo tem bolj jasna in vidna naša slovanska pot.

In morebiti bo posvetil spričo poljsko-ruske zgodovine celo v kako nacionalno pamet žarek resnice, da je mogoče govoriti o kaki tesnejši skupnosti slovanskih narodov samo, če se brez-pogojno spoštuje narodna samobitnost vsakega, to se pravi, če zavračamo že od daleč vsako stapljavščino, in če se prav tako vsak narod odpove že sami misli, da bi izkoriščal drugega.

Zato so pa tudi največji nasprotniki vsake združitve Slovanov tisti, ki hočejo to delati s silo. Kajti samo v svobodi je mogoča združitve, ki je trajna. Vsak pritisk, že celo pa vsako izkoriščanje, zapostavljanje rodi odpor, ki preide, ki mora preiti nazadnje v sovraštvo.

Človečnost in nacionalizem

»Jutro« navaja nekaj misli iz sestavka o hrvaškem kmečkem gibanju, ki ga je napisala predzadnja nedelja v »Hrvatski dnevnik« Radićeva hči Milica Devčić. Po njenem mnenju ne bodo v kmečki državi nobenega zaprli brez sodnega dovoljenja, odpravljena bo smrtna kazen in sploh vse vrste telesnih kazni, država bo vseskozi človečna itd. »Jutro« pravi, da so ti ideali lepi, da se pa ne ujemajo s politično dejavnostjo »mačkovcev«. Zlasti kerestinska in druga teroristična dejanja da niso prav nič v skladu z ideali, ki jih razglašajo pisateljica.

Najprej bi k temu pripomnili, da so te zahteve človečnosti že bolj ali manj uresničene v vseh pravih demokratičnih državah. Glede na to pa sledi nujno, da v nedemokratičnih državah sploh ne more biti besede o njih. Najbolj pa je bila proč od take človečnosti države tista jugoslovenska nacionalna vladavina, ki je ljudi zgolj radi njihovega prepričanja metala v ječe, jih zapirala, konfinirala, preganjala z globami in drugimi kaznimi. Tista jugoslovenska nacionalna vladavina, ki je bila »Jutru« vzor in ki jo je tolikanj hvalilo.

Drugič je pa treba k temu reči, da najbolj človečna vladavina ne zahteva in ne more zahtevati, da bi se ljudje ne smeli braniti pred tistimi, ki uvajajo nečlovečne načine v politično življenje. Zmeraj je bil dovoljen silobran, zmeraj je bilo dovoljeno pobiti morilca, če se ga ne moreš drugače ubraniti. Res, da se množica v tem pogledu odzivilje drugače kakor posameznik, kajti množica ne utegne tehtati teže posamezne krivde. Ali kadar se mora braniti, pade krivda za žrtve na tiste, ki so jo izzvali, ne pa nanjo.

Umorjen je bil hrvaški narodnjak prof. Šuf-laj, ker je bil Hrvat, umorjeni so bili drugi Hrvatje, samo zaradi tega, ker so bili Hrvatje. Kako je pa s temi umori, drago »Jutro«? Ali si kedaj zaradi njih obsodilo morilce? Če se obrneš na vodstvo bivše Hrvaške kmečke stranke, boš dobilo pojasnilo, kako je s to stvarjo.

Morebiti misliš, da je enim dovoljeno vse, drugi se pa še braniti ne bi smeli? Saj vendar veš, da policija pod nacionalno vladavino ni imela vselej časa, da išče in izsledi morilce. Bila je pač preveč zaposlena s tem, da je iskala in stikala za nenacionalnimi prepričanji.

In hrvaške množice so odgovorile, kakor so vedele in znale: Kerestinec. Nam pa se tako zdi, da bi ne bilo Kerestince, če bi ne bilo nacionalnega centralizma in njegovega režima in če bi bila policija imela časa, da se briga za hudodelstva, kakor je bil na primer Šuf-lajev umor.

Zato bi na koncu samo priporočili jutrovcem in vsem drugim jugoslovenskim nacionalnim ljudem, da se ne vtikajo v razgovor, kadar gre za vprašanje človečnosti in človeških vzorov. Kajti neločljivo so ti pojmi zvezani s pravicami ljudstva. In nobenega prehoda, nobene zveze ni med njimi in samosilnim nacionalizmom, kakor nas duši že 19 let.

Poglavje iz nacionalnega pravosodja

V »Gorenjcu« opisuje kranjski župnik Matija Škerbec »Šenčurske dogodke«, zaradi katerih je bil obsojen, in srečanje v zaporu z dr. Mačkom, ki ga je jugoslovenski nacionalni režim tudi dal obsoditi. Zapomniti si je vredno, kar piše Škerbec o Mačkovi »krivdi«, čeprav oziroma ravno, ker si je glede te krivde ves svet na jasnem. To pa zlasti zato, da ne bo nihče dvomil glede ljudi, ki hodijo danes z ljudomilimi besedami po svetu in bi še hoteli dopovedovati nam, da so za sporazum s Hrvati.

Tisti odstavek se glasi:

Novembra meseca l. 1932 je imel dr. Maček v Zagrebu v privatnem stanovanju sestanek z devetimi vodilnimi osebnostmi hrvaških in srbskih prečanskih političnih strank, kjer so razpravljali o političnem položaju in skušali najti osnovo za sporazum med Srbi in Hrvati. Po daljši debati so se vsi navzoči sporazumeli v petih točkah, ki naj bi tvorile podlago za sporazum med Hrvati in Srbi. To so tako zvane zagrebške punktacije. V isti dobi so bile objavljene tudi tako zvane Koroščeve punktacije, radi katerih so nas zvali »punktaš«. V vseh teh punktacijah, pa naj bodo hrvaške ali slovenske, je bila resna volja, določiti podlago za sporazum med Hrvati, Srbi in Slovenci in ustvariti tako močno državno celino. Vsak človek z naravnim človeškim razumom bi sodil, da bodo vsi tisti, ki ljubijo Jugoslavijo, veseli, da se resno dela za sporazum in za to, da postane Jugoslavija močna tudi na znotraj. Ravno zaradi teh punktacij je bil konfiniran dr. Korošec in njegovi najožji sodelavci, istotako pa tudi dr. Maček z nekaterimi hrvaškimi politikmi.

Dr. Mačka so najprej internirali v malem mestu Bosne Čajnice. Toda kmalu so ga aretirali in odpeljali v zapore državnega sodišča za zaščito države.

Dasi so bile punktacije dr. Korošca veliko bolj radikalne, kakor tako zvane hrvaške punktacije, vendar dr. Korošca niso tirali pred sodišče, temveč so ga le internirali. Hrvaške punktacije je z dr. Mačkom podpisalo še 9 drugih vodilnih politikov Hrvatov in

Ali ste poravnali naročnino?

Srbov, ki so skupno z dr. Mačkom izdelali nekaj zapisnik glede točk, v katerih so se zedinili, vendar je režim spravljal pred sodišče in obsodil edino le dr. Mačka, nobeden drug izmed udeležencev ni prišel v preiskavo. Pa nikar ne mislite, da režim ni vedel za imena udeležencev dotičnega sestanka. Vsi drugi sodelavci so se sami javili sodišču in so izjavili, da so sodelovali in podpisali punktacije z dr. Mačkom, s katerim v vsem soglašajo. Toda nikoli izmed drugih podpisnikov niso obtožili in še manj obsodili. Dasi je bilo jasno dokazano s pričami, da so bile dotične punktacije le kot neka podlaga za nadaljnje razgovore med Srbi in Hrvati, je bil vendar dr. Maček obsojen na tri leta strogega zapor. Ves kulturni svet se je takrat zgražal nad takim postopanjem. V Kustodijo smo po skrivnih potih dobivali francoske, angleške in italijanske liste, ki so pisali o tem procesu. Namesto da bi režim odlikoval vse sodelavce, ki se trudijo, da bi našli resno podlago za sporazum med Hrvati in Srbi, pa so zaprli za tri leta tistega, ki se je resno trudil, da pride do miru v državi. Tak je tako zvani »jugoslovanski nacionalizem«.

Dva dni, 24. in 25. aprila, je trajal proces proti dr. Mačku, ki je konec razprave izjavil: Hrvaški narod želi svobodno Hrvaško. Kakor ste se, gospodje sodniki, mogli prepričati, je šlo vse moje politično delovanje za tem, da se težnje hrvaškega naroda zadovoljujejo v mejah te države. V tem stremeljenju sem sodeloval in podpisal inkriminirane resolucije. Če mislite, da je treba to obsoditi, izvolite obsoditi. In so obsodili.

Mali zapiski

Prepovedane knjige

Minister za notranje stvari je prepovedal uvažati in širiti v naši državi te knjige:

1. »Trockiistično-Zinovjev proces u Moskvi«,
2. »Komplet Ljeningova dela«,
3. »Komunistički manifest«.

Dve meri.

Ljotić, predsednik Zbora, ta svetla luč jugoslovenskega spoznanja iz Smedereva, piše v Otadžbinici:

»Bistvo hrvaškega vprašanja je tako, da se ono v celoti ne more rešiti s sporazumom, ker je njegov poseben delež frankovstvo, želja za razpadom Jugoslavije, želja za odcepljenjem od vsake skupnosti s Srbi.

Tu pa sporazum ni mogoč, dokler ne bi Srbi prav tako želeli razpada Jugoslavije ali odcepljive od vsake skupnosti s Hrvati.«

Torej: če bi Hrvati sami hoteli odcepiti se od Srbov, to ne gre. Če bi se pa tudi Srbi hoteli odcepiti od Hrvatov, to pa na mah gre.

Zveza za tujski promet in slovenščina

Zveza za tujski promet je izdala te dni »Vodič po Parizu in svetovni razstavi«. Če hoče Zveza voditi Slovence po svetu, bi bilo zelo koristno zanj, da se da sama najprej voditi po slovenski slovni in slovenskem besedišču. Potem bi jo tisti vodnik poučil, da poznamo v slovenščini samo vodnike ali k večjemu še voditelje. Vodičev pa Slovenci ne rabimo, ker ti vodijo k večjemu Hrvate. Kajti Hrvatje ne poznajo vodnikov, zato pa imajo vodiče. Ali da še bolj razločno in tudi Zvezi umljivo govorimo: Hrvaška beseda vodič pomeni natančno isto, kakor beseda vodnik, in kakor na primer ne rabijo Hrvati vodnika, tako je brezsmisel v slovenščini hrvaški vodič. Ne glede na vse je pa beseda vodnik brez dvoma tudi blagolasejša. Upajmo, da pojde to tudi Zvezi v glavo.

Urednik in izdajatelj: Tone Fajfar v Ljubljani.

II. vseslovanski mladinoslovni kongres

Prejeli smo:

26., 27. in 28. avgusta letos se bo vršil v Ljubljani vseslovanski mladinoslovni zbor. Zbor je znanstvenega značaja in bo zanimiv za vsakogar. Predavali bodo mladinoslovci iz Jugoslavije, Čehoslovaške, Poljske in Bolgarije.

V okviru kongresa bodo naslednje razstave:

1. Reformnošolska iz Zlina.
2. Mladinsko higienična iz Čehoslovaške.
3. Domoznanska iz Čehoslovaške.
4. Povojna slovanska mladinska knjiga; priredi Mladinska Matica JUU v Ljubljani.
5. Pedagoška izdanja Slovenske šolske matice.
6. Mladinska zaščita; priredi Unija za zaščito dece v Ljubljani.

Prijavnina za udeležence 20 din. Udeleženci bodo imeli na podlagi izkaznice, ki jo prejmejo po vplačilu prijavnine, pravico do vstopa na vsa predavanja in razstave.

Prijave sprejema Pripravljalni odbor v Ljubljani, Franciškanska ulica 6.

Predsednik: Dr. Karel Ozvald, s. r., univ. prof.

Tajnik: Drago Supančič, s. r., strok. učitelj.

Predsednik slov. odbora: prof. dr. M. Rostohar, s. r.

Tajnik: Dr. Jan Uher, s. r.

V Jugoslovanski knjigarni si naročite sledeče knjižne zbirke:

Leposlovno knjižnico Ljudsko knjižnico Zbirko domačih pisateljev Zbirko mladinskih spisov

za malenkostne mesečne obroke. Zahtevajte naš Vestnik, ki ga pošljemo brezplačno z natančnimi podatki.

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

Janez Koemur:

K Tumovim spominom

(Nadaljevanje)

Na hodniku se je razgovor nadaljeval. Opazko o »mladih« sem bil vrgel bolj iz zadrege, da se izvijem iz neugodnega položaja. Toda učinkovala je nenavadno, bolj nego mi je bilo ljubo. Želeli so, da jim razložim stvar natančneje. Razložil sem jim položaj čisto kratko, kar mi je bilo tem lažje, ker je prav tedaj bilo gibanje »mladinov« v polnem razmahu in je obetalo dober uspel. Omejil sem se le na načelne stvari, podrobnosti krajevnega značaja in manjših osebnih razporov nisem omenil. Dobro je, da nekatere stvari ponovim, seveda obsejane; že zato, ker jih v tisku ni najti, kakor medvojni tisk sploh ne nudi resnične slike o razmerah, ki so tedaj vladale.

Nezadovoljnosti, če je ta izraz pravilen, smo se zganili takoj po prečitani Jugoslovanske deklaracije v parlamentu dne 30. maja 1917, ko je Anton Kristan začel z akcijo za ustanovitev dnevnika, da si zagotovi gospodujoč položaj. Praktično sta začela Albin Prepeluh in dr. Milan Lemež, ki so se jima kmalu pridružili še drugi: Rudolf Goluh, Ljotić, Štebi itd. Prvi sestanek smo imeli 15. avgusta 1917 v ljubljanskem Unionu, prav isti večer, ko se je konstituiral slovenski Narodni svet. Zborovati bi bili imeli v prvem nadstropju, kjer nas je pa prehitel Narodni svet, da smo se morali umakniti v prostor pred vhodom v veliko dvorano. Vojaka sva bila samo dva: dr. Lemež, akcesist pri vojnem sodišču, in jaz. Lemež je bil v civilu. Nekaterih poznejših sestankov se je udeležil tudi rezervni poročnik Franc Erjavec, učitelj. Program naš je bil slovenski in socialističen, v glavnem isti, ki je bil pozneje objavljen v prvi številki »Demokracije« iz leta 1918.

Prva številka »Napreja« je izšla 15. julija 1917. Sodelavci so bili skoraj sami mladini. A. Kristan je nekaj slutil, pa je zato na posvetovanju dne 17. junija 1917 predlagal »cenzurni odsek«, ki naj bi nadzoroval pisanje lista in mu dajal smer. List je res začel ostro v duhu mladih. Prišlo je do ostrih spopadov z A. Kristanom, toda ta je ostal brez moči. Imel je pač dosti »konsumskih vunbacite-ljev«, umsko oboroženih sodelavcev pa ne. Njegovo geslo je sploh bilo: Enookce je med slepci kralj. Po brezuspešnih prizadevanjih, da spremeni smer lista, je pozval v njem 18. avgusta 1917 na pomoč cenzurni odsek, da naj »prične s svojim delom«. Povod za ta njegov korak je dala beležka v listu z dne 15. avgusta 1917, ki se glasi:

Gospod državni pravdnik! Danes izhaja »Naprej« mesec dni. V teku enega meseca ste divjali po našem listu kakor planinski hudournik po dolini. Večraj na primer ste zaplenili stvari, o katerih so razpravljali lahko drugod,

kolikor so hoteli, le naše delavstvo ne sme izvedeti resnice. Najbrž mislite, da so naši ljudje tako slabih živcev, da bi jih spravila resnica iz ravnotežja in bi zato lahko predrla nekega lepega dne žične ograje, ki jih spletajo avstrijske vlade okoli nje že desetletja.

Pred vojno bi taka beležka ne bila nič posebnega, v vojni je pa kazala že precej poguma. Površno sodečega preseneča, da ni bila zaplenjena. V tem pa je ravno jedro. Vlada je tedaj take stvari bolj ali manj tolerirala, da se izkaže pred zamejstvom, kakšna svoboda vlada v monarhiji. Toda tisk je bil le navidezno svoboden; kdor bi hotel soditi takratne razmere po njem, bi bil v hudi zmoti.

Dotlej, pa tudi pozneje, je objavljala A. Kristan svoje stvari v graškem »Arbeiterwille«, kjer je imel svoj kotic. Mnogo njegovih objav bi lahko bilo izšlo tudi v »Laibacher Zeitung« ali kakem drugem listu. To je splošno znano. Neki dan se je še Cankar tako razjezil, da je vpričo mene in Mlinarja vrgel list na tla, nanj pljunil in ga po-teptal, češ, kako more socialističen list prinašati take stvari. Bila je beležka s polno hvale vladi za njeno skrb za aprovizacijo. Jaz prav do srede leta 1917 nisem prišel z A. Kristanom v stik, njegovi ožji sodelavci pa so mi pripovedovali, da ima silen strah pred vojaško suknjo, katere je bil oproščen. Značiti je bil bolj strah pred tem, da bi bil moral izročiti svoje gospodarstvo drugim rokam, če bi bil poklican. Kaj čuda torej, če mu je beležka na naslov državnega pravdnika pognala strah v kosti in mozeg!

Delovanje mladinov se je najbolj poznalo pri listu. Mnogi danes seveda več ne zagovarjajo svojega takratnega stališča. Mnenja o Jugoslovanski ali tako imenovani Majski deklaraciji so bila zlasti na sestankih različna. V celoti je menda nihče ni odobral; saj je s svojim habsburškim okvirom bila prikrojena tudi za primer zmage osrednjih sil. Jasno so se izrazili o nji le Hrvatje s poudarkom hrvaškega državnega prava. Jaz si od vsega nisem dosti obetal, družba je bila že na prvem sestanku preveč pestra. Ob prevratu se je v resnici tudi razšla kot rakova družina. Tisti, ki so ostali, so ustanovili zadruge »Socialna matica«, ki je začela z izdajanjem »Demokracije«. Pridružil se jim je tudi dr. Dragotin Lončar s svojo skupino.

Duhovi so se ločili. Mandati brez volitev so bili za mnoge preveč zapeljivi. Ti so prišli na oblast, ž njo pa na stari tir kompromisnega krpanja. Množice so šle svojo pot. Mladi so bili nekako v sredi med obema, dokler se niso tudi oni porazgubili na desno in levo.

To je bežna slika o razmerah tedaj. Po takratnem tisku se je ne spozna. Teror je vladal prav do zadnjega, vislice in Suhi bajerji so sprejemali

svoje žrtve prav do konca novembra 1918. Javna in tajna policija sta delovali novembra 1918 še prav tako, kakor ob začetku vojne.

Čehi okoli mene so očitno pripisovali dogodkom v Ljubljani večji pomen, nego so ga zaslužili. So pač merili s svojim merilom, ki je bilo večje od našega. »Razpad Avstrije«, so dejali, »je neizogiben, je že pred durmi. Dunaj in Berlin pa še upata. Moral bi se zgoditi čudež, ki ga pa ne bo. Cesar je poskusil vse, da reši vsaj nekaj. Ponudil je antanti poseben mir, se zavzemal za stockholmsko konferenco, sklical parlament, dal politično amnestijo, obljubil federativno ureditev države itd. Lovi se za sleherno bilko. Zastonj, prepoznol! — Zdaj poskuša vlada z ribarjenjem v kalnem med delavci. Tudi današnja konferenca je tak poskus. Je vseeno, ali so dali pobudo zanj voditelji ali vlada. Več ko v notranjosti si obeta vlada uspeha od konference v zamejstvu, kjer naj bi ta naredila vtisk, da je za Avstrijo celo socialno-demokratsko delavstvo vseh narodnosti. Čehi in Poljaki smo ta načrt spregledali, pa konferenco bojkotiramo. Imela bi se vršiti že prejšnji mesec, pa so jo morali preložiti na danes. Bojkotirajo jo tudi mnoge nemške bolniške blagajne in organizacije. Kongresa se boje, zato so sklicali samo konferenco. Zastopane so skoraj same centrale po svojih dunajskih vrhovih. Da se zavarujejo za primer, če bi padla kaka neprijetna beseda ali bi bila nevarnost pri glasovanju, so povabili hkrati še bolniške blagajne. Te zastopajo sami birokratje, vojni oproščenci. Zastopana so tudi skoraj vsa ministrstva — celo vojno! Da jih ni sram sedeti v taki družbi — po štiriletnem klanju...!«

Moji novi prijatelji so bili na konferenci samo gosti, opazovalci, ne zastopniki. Govorili smo še precej, pri čemer je padla tudi beseda o princu Hohenloheju in inž. Valentinu Pittoniju. Počasi gre v listu, ki izhaja samo tedensko. Nepočakljivo, ki že težko čakajo, zagotavljam, da bo trditev, da si je Tuma razne stvari preprosto izmislil, padla nazaj na tiste, ki ga skušajo postaviti na laž. Med drugimi še živi mož, eksporten akademik, ki je ves čas vojne živel na Dunaju (XVIII, Höhnegasse 4) kot trgovec s poljedelskimi stroji in zastopnik Vacuum Oil Company ter sodeloval z nekaterimi tamkajšnjimi slovenskimi zaročniki. Opravljal je mnoge zaupne posle. Z dr. Prijateljem se je sestajal skoraj sleherni dan. Nekoč je celo prenesel neko njegovo poročilo v švico za revijo »La Serbie«. Dobro ve tudi za njegove sestanke z dr. Tumo, ker je bil sam v njuni družbi. Resnica bo krepko česnila vse, ki se iz kdo ve kakšnih razlogov spravljajo nad Tumovo verodostojnost. Branil bi ga tudi sicer v vsakem primeru, dasi zadnja leta nisva bila prijatelja.

(Nadaljevanje prihodnjič)